

**Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка**

Природничий факультет

Кафедра географії та методики її викладання

Придеткевич С.С., Матуз О.В.

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО
ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
З ДИСЦИПЛІНИ «СУЧАСНІ ДЕМОГРАФІЧНІ
ПРОБЛЕМИ»**

*(для студентів 3 курсу денної форми навчання
за спеціальністю 103 Науки про Землю)*

**Кам'янець-Подільський
2019**

УДК 574.9 (075.8)
ББК 28.085я73
М 54

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Природничого факультету
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка
(протокол № 2 від 26 лютого 2019 року)*

Рецензенти:

Рибак І.П. – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії та методики її викладання Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Касіяник І.П. – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії та методики її викладання Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Волощук Ю.О. – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності Подільського державного аграрно-технічного університету.

Придеткевич С.С., Матуз О.В.

М 54 Методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи з дисципліни «Сучасні демографічні проблеми» (для студентів 3 курсу денної форми навчання за спеціальністю 103 Науки про Землю). – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута»». – 2019 – 48 с.

Методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи з дисципліни «Сучасні демографічні проблеми» підготовлений відповідно до навчальної та робочої програми дисципліни «Сучасні демографічні проблеми» для студентів денної форми навчання спеціальності 103 Науки про Землю. Видання містить загальні методичні рекомендації, розподіл часу за модулями і змістовими модулями та форми навчальної роботи студента, методичні рекомендації по підготовці до лекційних та практичних занять, методичні рекомендації до організації самостійної роботи студентів, список рекомендованих основних літературних джерел, дидактичні матеріали.

Використання навчального видання забезпечить високий рівень знань, сприятиме глибшому розумінню актуальних питань з сучасних демографічних питань.

УДК 574.9 (075.8)
ББК 28.085я7

©Придеткевич С.С., 2019
©Матуз О.В., 2019

ЗМІСТ

1. Мета й завдання вивчення дисципліни.....	3
2. Загальні методичні рекомендації.....	4
3. Розподіл часу за модулями і змістовими модулями та форми навчальної роботи студента.....	5
4. Методичні рекомендації до опрацювання лекційного матеріалу.....	10
5. Методичні рекомендації по підготовці до практичних занять.....	21
6. Методичні рекомендації до організації самостійної роботи студентів.....	24
7. Тестові завдання.....	36
Список рекомендованих джерел.....	37
Дидактичні матеріали.....	47

1. МЕТА Й ЗАВДАННЯ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Метою викладання навчальної дисципліни «Сучасні демографічні проблеми» є дослідження загальних і специфічних закономірностей відтворення населення у суспільно-історичній зумовленості цього процесу рушійні сили цього процесу, головні принципи формування різних типів відтворення населення, а також сформувати знання про розвиток і динаміку народонаселення, навчити аналізувати сучасні демографічні процеси у світі та в Україні.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Сучасні демографічні проблеми» є: сформувати знання про об'єкт, предмет, методи дослідження демографічної науки, її структуру та зв'язок з іншими науками, розкрити найважливіші поняття і категорії демографії, їх головні терміни та методи дослідження, вивчити методика демографічного аналізу, картографування; узагальнити теоретичні знання про рух населення, проаналізувати причинно-наслідкові зв'язки між демографічними процесами у сучасному світі; навчити працювати студентів з науковою та науково-популярною літературою для аналізу демографічної і статистичної інформації; розробити і вдосконалити широкий набір методичних підходів і засобів, необхідних для впорядкування і узагальнення великої кількості демографічних подій в усій їх багатоманітності і складності; вивчити основних особливостей розвитку населення планети у цілому, та специфічних рис демографічного відтворення в окремих країнах і особливо в Україні; дослідити еволюцію закономірностей відтворення населення у кількісному та якісному відношенні в процесі зміни його історичних типів, надати студентам сучасне розуміння демографії як самостійної суспільної науки, яка через динаміку чисельності населення висвітлює в кількісній формі результат дії всіх економічних, соціальних і культурних факторів, що визначають розвиток України і людства в цілому; виявити головних тенденцій зміни відтворення населення у перспективі; надати студентам практичні вміння аналізувати процеси народжуваності, смертності, шлюбності і розлучуваності, міграції в Україні і світі в цілому; розвинути вміння висвітлювати актуальні проблеми сучасної демографічної ситуації і напрямки демографічної політики.

2. ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Навчальна дисципліна належить до циклу професійної підготовки, вибіркова частина циклу.

Навчальна дисципліна «Сучасні демографічні проблеми» вивчається після: «Економічної і соціальної географії України», «Регіональної економічної і соціальної географії», «Географії населення».

У ході вивчення дисципліни студенти повинні

Знати: теоретичні основи статистичного спостереження як способу формування інформаційної бази для дослідження демографічних процесів; методичні підходи до узагальнення та оброблення демографічних даних; методику прогнозування та статистичного моделювання демографічних параметрів.

вміти: вільно володіти категоріальним апаратом даної науки, визначити головні поняття й категорії демографії; характеризувати методологічні підходи і методи аналізу демографічних процесів і структур; давати характеристику основних демографічних процесів у світі; розраховувати демографічні коефіцієнти; робити кількісний аналіз і вимірювання демографічних процесів і структур; аналізувати демографічні процеси на різних територіях України; пояснювати причини та фактори демографічних змін на різних територіях світу.

Тематичний план навчальної дисципліни «Сучасні демографічні проблеми» складається з 1 змістового модуля: 1. Демографічні процеси в суспільстві.

Навчальний процес здійснюється у таких формах: лекційні, практичні заняття, самостійна робота студента, контрольні заходи.

Програма навчальної дисципліни складається з 1 змістового модуля:

Усі види занять розроблені відповідно до положень Болонської декларації.

Форма підсумкового контролю – залік.

3. РОЗПОДІЛ ЧАСУ ЗА МОДУЛЯМИ І ЗМІСТОВИМИ МОДУЛЯМИ ТА ФОРМИ НАВЧАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА

Розподіл часу за модулями і змістовими модулями для студентів денної форми навчання з дисципліни «Сучасні демографічні проблеми» наводиться в табл. 3.1.

Таблиця 3.1 – Розподіл часу за модулями і змістовними модулями для студентів денної форми навчання з дисципліни «Сучасні демографічні проблеми».

Модулі (семестри) та змістові модулі	Усього, годин	Форми навчальної роботи		
		Лекц.	Пр.	СРС
ЗМ1 Демографічні процеси в суспільстві	40	20	20	80
Разом	40	20	20	80

4. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ОПРАЦЮВАННЯ ЛЕКЦІЙНОГО МАТЕРІАЛУ

Змістовий модуль 1. Демографічні процеси в суспільстві

Тема 1. Предмет, завдання і методологічна основа демографії

Сутність поняття «демографія». Предмет та об'єкт демографії. Система методів демографічних досліджень. Зв'язок демографії з іншими науками.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Зв'язок процесу відтворення населення із суспільно-політичними, економічними, культурними умовами.
2. Відтворення населення як сукупність взаємопов'язаних процесів шлюбності, народжуваності, міграції, смертності.
3. Формування специфічних демографічних методів дослідження.
4. Важливість демографічних досліджень для вироблення внутрішньої політики держави.
5. Взаємозв'язок демографічних процесів з усіма іншими суспільними процесами.
6. Виникнення пов'язаних з демографією суміжних наук.

Рекомендовані джерела: 1, 2, 4, 5, 6, 8.

Тема 2. Історія виникнення і розвитку демографії як науки

Погляди вчених Стародавнього часу на демографічні проблеми. Розвиток науки про народонаселення у період Середньовіччя. Розвиток демографії у період Нового часу. Демографічні дослідження у ХХ – на початку ХХІ століть. Теорія демографічного переходу.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Оцінка демографічних проблем у Стародавньому Китаї та Античній Греції.
2. Погляди вчених епохи Середньовіччя стосовно питань демографії.
3. Проблема оптимальної кількості населення у світлі праць вчених ХVІІІ – ХІХ століття, оцінка аргументної бази Т.Мальтуса, сутність антимальтузіанства.
4. Значення досліджень проблеми смертності в ХІХ столітті. Яким змінам дали поштовх ці дослідження?
5. Демографічні дослідження у ХХ столітті, видатні демографи України і світу.

Рекомендовані джерела: 2,3, 4,7,8.

Тема 3. Народжуваність як визначальна демографічна категорія

Демографічне поняття народжуваності. Репродуктивна поведінка, репродуктивна установка, репродуктивна мотивація. Проблема народжуваності в Україні. Вимірювання народжуваності. Міжнародний досвід демографічної політики щодо народжуваності.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Причинно-наслідкова зумовленість формування репродуктивної мотивації, репродуктивної установки і репродуктивної поведінки.
2. Види репродуктивних мотивів, властивих певним історичним періодам.
3. Досвід зарубіжних країн у проведенні демографічної політики, спрямованої на підвищення рівня народжуваності.
4. Способи статистичного аналізу народжуваності.
5. Проблема народжуваності в Україні.
6. Прогностичні оцінки щодо рівня народжуваності в країнах світу у найближчому майбутньому.

Рекомендовані джерела: 1, 2, 4, 5, 7, 8.

Тема 4. Тривалість життя і смертність як демографічні категорії

Поняття тривалості життя. Біологічний вік людини. Екзогенні причини смертності. Чинники, які зумовили перехід до ендогенної смертності. Процес постарішання суспільства. Проблема малюкової смертності в Україні.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Проблема визначення біологічно нормального віку людини.
2. Роль історичної демографії у вивченні еволюції тривалості життя.
3. Перехід від традиційного до сучасного типу смертності.
4. Визначення життєвого потенціалу покоління.
5. Джерела вивчення смертності.
6. Постарішання суспільства зверху як характерне явище, властиве розвинутим країнам світу.

Рекомендовані джерела: 1, 4, 5, 7, 8.

Тема 5. Шлюб та сім'я

Демографічні поняття шлюб, сім'я, шлюбність. Шлюбний ринок, шлюбне коло, шлюбний вибір. Етапи (фази) розвитку сім'ї. Вимірювання шлюбності. Проблема шлюбності в Україні. Розлучення.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Розвиток досліджень шлюбності як однієї з головних демографічних категорій.
2. Передумови переходу від традиційного до сучасного типу шлюбності.
3. Особливості вимірювання шлюбності.
4. Причини розлучень та інтенсивності процесу розлучуваності в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття.
5. Вплив процесу шлюбності на рівень народжуваності (на статистичному матеріалі України).

Рекомендовані джерела: 1, 2, 4, 5,6, 8.

Тема 6. Сучасні міграції населення

Формування української діаспори. Міграційна мотивація, міграційна установка, міграційна поведінка. Стадії міграції. Міграційна когорта. Міграційні потоки.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Демографічна оцінка Великого переселення народів у IV-VI століттях.
2. Економічні та політичні передумови міграції в ХІХ-ХХ століттях.
3. Статистична характеристика української діаспори в світі.
4. Вплив міграції на соціальну структуру населення (на прикладі України або однієї з провідних країн світу).

Рекомендовані джерела: 1, 2, 3,4, 5,7,8.

Тема 7. Взаємозв'язок демографічного та соціально-економічного розвитку

Уявлення про взаємозв'язок демографічного та соціально-економічного розвитку в працях філософів та науковців. Основні напрями вивчення механізмів взаємозв'язку економічних та демографічних процесів. Принципи взаємозв'язку демографічних і соціально-економічних процесів.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Сутність різних поглядів на взаємозв'язок демографічних та соціально-економічних процесів.
2. Необхідність урахування на сучасному етапі демографічних чинників у соціально-економічному розвитку.
3. Сутність та переваги економіко-демографічного моделювання.
4. Мікро- та макрорівень вивчення взаємозв'язку демографічного та соціально-економічного розвитку.
5. Механізм впливу демографічних чинників на ринок праці.
6. Основні методологічні положення, які слід враховувати під час вивчення взаємозв'язків демографічних і соціально-економічних процесів.

Рекомендовані джерела: 2, 3.

Тема 8. Сучасні демографічні тенденції у Світі та Україні

Чисельність і темпи росту населення світу. Народжуваність, шлюби і позашлюбні союзи та планування сім'ї. Смертність, в тому числі від ВІЛ/СНІДу. Міжнародна міграція. Підлітки і молодь. Старіння населення. Урбанізація і ріст міст. Чисельність населення України. Проблема народжуваності в Україні. Проблема малюкової смертності в Україні. Проблема смертності населення в Україні. Середня тривалість життя населення в Україні. Природний приріст. Статевий і віковий склад населення. Шлюбність і сімейний склад населення в Україні.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Особливості динаміки кількості населення світу.
2. Сутність та значення якості населення в контексті суспільного прогресу.
3. Сутність та призначення показника “індекс розвитку людського потенціалу”.
4. Характеристика розподілу країн світу за індексом розвитку людського потенціалу.
5. Регіональні особливості динаміки чисельності населення, народжуваності та смертності в Україні.
6. Тенденції динаміки вікової структури населення України та окремих країн світу.

Рекомендовані джерела: 2, 3, 5,6.

Тема 9. Демографічний аналіз

Сутність, мета та завдання демографічного аналізу. Основні методичні положення демографічного аналізу, вимоги до демографічної інформації. Основні методи демографічного аналізу — сутність та особливості використання.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Охарактеризуйте основні методичні положення демографічного аналізу.
2. Розкрийте основні вимоги до демографічної інформації.
3. Який показний є найбільш вживаним у демографічному аналізі?
4. Охарактеризуйте статистичні методи, що застосовуються в демографічному аналізі.
5. Охарактеризуйте математичні моделі, що застосовуються в демографічному аналізі.
6. Охарактеризуйте соціологічні методи, що застосовуються в демографічному аналізі.

7. Охарактеризуйте графоаналітичні методи, що застосовуються в демографічному аналізі.

Рекомендовані джерела: 2, 3.

Тема 10. Демографічне прогнозування

Сутність та види демографічного прогнозу. Методи демографічного прогнозування. Достовірність демографічного прогнозу. Сутність методу компонент та “пересування віків”. Практичне використання демографічних прогнозів.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Коли в Україні почали систематично розробляти демографічні прогнози?
2. Які державні організації в Україні здійснюють демографічні прогнози?
3. Що є важливим при розробці демографічних прогнозів?
4. Охарактеризуйте основні напрямки сучасного демографічного прогнозування.
5. Назвіть та проаналізуйте демографічні прогнози за характером.
6. Варіанти прогнозів.
7. Розкрийте загальну схему перспективного розрахунку кількості населення за методом «пересування віків».

Рекомендовані джерела: 2, 3.

5. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ПО ПІДГОТОВЦІ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття – форма навчального заняття, спрямованого на формування вмій та навичок виконання певних видів роботи, зокрема опанування методикою вивчення та характеристики рекреаційних районів світу.

За кожною темою дисципліни проводяться практичні заняття (табл. 4.1), на яких організовується обговорення зі студентами питань з тем, визначених робочою навчальною програмою, формуються вміння та навички застосування окремих положень навчальної дисципліни шляхом індивідуального та групового виконання відповідно сформованих завдань.

Проведення практичних занять базується на попередньо підготовленому матеріалі – самостійна робота студента.

Оцінки, отримані студентом під час практичних і семінарських занять враховуються при виставленні поточної оцінки за змістовими модулями з навчальної дисципліни «Сучасні демографічні проблеми».

Таблиця 4.1 – План проведення практичних занять із дисципліни «Сучасні демографічні проблеми» для денної і заочної форм навчання

Зміст	Кількість годин
	Денна форма
ЗМ1 Демографічні процеси в суспільстві	20
Практичне заняття з теми 1. Загальна теорія народонаселення – теоретична основа демографії	2
Практичне заняття з теми 2. Історія виникнення і розвитку демографії як науки	2
Практичне заняття з теми 3. Народжуваність, смертність, тривалість життя як визначальна демографічна категорія	2
Практичне заняття з теми 4. Сім'я як об'єкт демографії	2
Практичне заняття з теми 5. Сучасні міграції населення	2
Практичне заняття з теми 6. Взаємозв'язок демографічного та соціально-економічного розвитку	2
Практичне заняття з теми 7. Сучасні демографічні тенденції у світі	2
Практичне заняття з теми 8. Сучасні демографічні проблеми України	2
Практичне заняття з теми 9. Демографічний аналіз	2
Практичне заняття з теми 10. Демографічне прогнозування	2
Всього	20

ЗМ 1. Демографічні процеси в суспільстві

Практичне заняття з теми 1. Загальна теорія народонаселення – теоретична основа демографії

Навчальні цілі: **Знати:** сутність і зміст загальної теорії народонаселення; завдання окремих наук у вивченні народонаселення; види руху населення та їх сутність; **вміти:** аналізувати основні категорії загальної теорії народонаселення.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Сутність і зміст загальної теорії народонаселення.
2. Передумови формування системи знань про народонаселення.
3. Структура системи знань про народонаселення.
4. Завдання окремих наук у вивченні народонаселення.
5. Значення філософії у формуванні загальної теорії народонаселення.
6. Основні категорії загальної теорії народонаселення: народонаселення (населення), якість народонаселення, розвиток народонаселення, відтворення населення.
7. Види руху населення. Їх сутність.
8. Значення загальної теорії народонаселення для розвитку демографії.

Завдання 1: за даними, джерела № 11, розрахувати коефіцієнти народжуваності, смертності, природний приріст населення. Зробити аналіз динаміки отриманих показників та їх відмінностей у містах та селах.

Природний рух населення характеризують коефіцієнтами народжуваності, смертності та природним приростом населення.

Коефіцієнт народжуваності – це відношення кількості народжених протягом календарного року до середньорічної кількості наявного населення. Розраховують на 1000 осіб.

Коефіцієнт смертності – відношення кількості померлих протягом календарного року до середньорічної кількості наявного населення. Розраховують на 1000 осіб.

Природний приріст населення – це різниця між коефіцієнтом народжуваності та коефіцієнтом смертності.

Практичне заняття з теми 2. Історія виникнення і розвитку демографії як науки

Навчальні цілі: **Знати:** історію виникнення і розвитку демографії як науки; **вміти:** досліджувати етапи становлення «демографії»; аналізувати внесок вчених у розвиток демографії.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Погляди вчених Стародавнього часу на демографічні проблеми.
2. Розвиток науки про народонаселення у період Середньовіччя.
3. Розвиток демографії у період Нового часу.
4. Демографічні дослідження у ХХ – на початку ХХІ століть.

Завдання 1: проаналізувати історію розвитку демографії (дидактичні матеріали).

На основі рекомендованої літератури заповнити таблицю 2.1. «Найвідоміші вітчизняні та зарубіжні демографи» (д, 7 с.10-13).

Практичне заняття з теми 3. Народжуваність, смертність, тривалість життя як визначальна демографічна категорія

Навчальні цілі: **Знати:** поняття: репродуктивна поведінка, репродуктивна установка, репродуктивна мотивація, тривалість життя; **вміти:** аналізувати чинники, що впливають на народжуваність та смертність; процес постаріння суспільства; міжнародний досвід демографічної політики щодо народжуваності.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Демографічне поняття народжуваності. Репродуктивна поведінка, репродуктивна установка, репродуктивна мотивація.
2. Вимірювання народжуваності.
3. Міжнародний досвід демографічної політики щодо народжуваності.
4. Поняття тривалості життя.
5. Біологічний вік людини.
6. Екзогенні причини смертності. Чинники, які зумовили перехід до ендогенної смертності.
7. Процес постаріння суспільства.

Завдання 1: співвіднесіть графіки демографічного переходу та типові статево-вікові піраміди окремих країн (дидактичні матеріали).

Зробіть висновки про народжуваність, смертність, природний приріст населення та стадію (фазу) демографічного переходу в цих країнах.

Завдання 2: поясніть ситуацію.

Згідно з даними спеціальних опитувань стосовно активного стимулювання підвищення рівня народжуваності, політики Швеції вважають, що спроби активізації втручання в процес прийняття індивідуальних рішень може спричинити протидію населення. У Франції, яка є найдосвідченішою у питанні такого втручання, зростає скептицизм не лише щодо його припустимості, а й щодо ефективності витрат на ці заходи. Поясніть вказані зміни суспільної думки.

Практичне заняття з теми 4. Сім'я як об'єкт демографії

Навчальні цілі: **Знати:** основні поняття з теми; основні тенденції розвитку сім'ї; **вміти:** аналізувати чинники демографічного розвитку сім'ї.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Шлюб, шлюбність та шлюбна поведінка.
2. Сутність поняття "сім'я", життєвий цикл сім'ї.
3. Функції сім'ї, типи сімей.

4. Сімейний склад населення.
5. Основні чинники демографічного розвитку сім'ї.
6. Сучасні тенденції розвитку сім'ї.

Завдання 1: поясніть ситуацію.

На сучасному етапі вироблено два підходи до інтерпретації сімейно-демографічних проблем: парадигма модернізації (здорового глузду) і парадигма кризи сім'ї.

Парадигма модернізації позитивні і негативні зміни у сім'ї та населенні пояснює як окремі, специфічні вияви загального та позитивного (прогресивного) процесу модернізації сім'ї та відтворення населення, зміни одного їх типу (традиційного) іншим (сучасним). Модернізацію сім'ї при цьому розцінюють як елемент модернізації всього суспільства.

Парадигма кризи досліджує сімейні та демографічні зміни як конкретні вияви глобальної системної кризи сім'ї, зумовлені не випадковими та тимчасовими обставинами, а базовими, сутнісними, атрибутивними ознаками індустріально-ринкової цивілізації.

Положення якої з наведених парадигм видаються Вам найреалістичнішими і чому?

Для аргументації своєї відповіді зважте на тенденції, що спостерігаються в розвитку сім'ї та демографічних процесах, а також на ознаки, що властиві розвитку індустріально-ринкових відносин.

Практичне заняття з теми 5. Сучасні міграції населення

Навчальні цілі: *Знати:* етапи розвитку міграцій населення; *вміти:* аналізувати вплив міграцій на демографічну ситуацію та ринок праці; динаміку міграцій населення України в різні історичні періоди.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Етапи розвитку міграцій населення.
2. Вплив міграцій на демографічну ситуацію та ринок праці.
3. Динаміка міграції населення України в різні історичні періоди.
4. Особливості динаміки міграції населення України за 1990–2018 рр.

Завдання 1: проаналізувати сучасні міграційні процеси (дидактичні матеріали).

Під час аналізу міграційних процесів використовують абсолютні дані – загальне число прибуття, вибуття та міграційного приросту. Оскільки ці показники залежать від чисельності населення конкретної території, аналіз слід доповнювати відносними показниками, що характеризують інтенсивність і структуру міграції. Їх розраховують за чисельністю прибуття, вибуття та міграційного приросту.

Показник інтенсивності міграції характеризує частоту міграційних подій у сукупності населення за певний період (за рік, у середньому за кілька років).

Коефіцієнт інтенсивності розраховують за прибуттям, вибуттям і міграційним приростом. Для розрахунку використовують формулу:

$$K=(M/S)*1000$$

де: M – число прибулих, вибулих або міграційний приріст, тис. осіб;
 S – середньорічна чисельність населення певної території за рік або кілька років.

Показник інтенсивності міграції характеризує зміну міграційної активності населення певної території у динаміці за кілька років, а також дає змогу порівнювати ці процеси на окремих територіях.

Структура міграції. Частіше використовуються показники вікової структури мігрантів, досліджуваної за окремі періоди, за окремими територіями тощо (див. табл. 8.1).

Порівняння вікових структур прибуття і вибуття за 2 роки вказує на їх відносну стабільність і дає змогу робити висновки про роль окремих вікових груп у міграційному процесі. Показники вікової структури за міграційним приростом розраховувати недоцільно, оскільки міграційний приріст окремих вікових груп часто змінює знак “+” на “-” та навпаки, тому їх аналіз позбавлений сенсу.

Слід зауважити, що вікова структура мігрантів пов’язана з віковою структурою всього населення відповідної території.

Тому порівняння цих показників у територіальному розрізі (по міській і сільській місцевості) доцільно проводити на основі відносних показників у розрахунку на 1000 осіб населення відповідної вікової групи. Аналогічним способом можна розглянути структуру мігрантів за статтю, рівнем освіти, сімейним станом, національністю.

Практичне заняття з теми 6. Взаємозв’язок демографічного та соціально-економічного розвитку

Навчальні цілі: *Знати:* основні напрями вивчення механізмів взаємозв’язку економічних та демографічних процесів; *вміти:* аналізувати принципи взаємозв’язку демографічних і соціально-економічних процесів.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Уявлення про взаємозв’язок демографічного та соціально-економічного розвитку в працях філософів та науковців.
2. Основні напрями вивчення механізмів взаємозв’язку економічних та демографічних процесів.
3. Принципи взаємозв’язку демографічних і соціально-економічних процесів.

Завдання 1: проаналізуйте Рис. 6.1 схему взаємозв’язку демографічних характеристик та економічних категорій. Висновки запишіть у зошит (дидактичні матеріали).

Завдання 2: охарактеризуйте, як можна використати демографічні знання у маркетингу. Висновки запишіть у зошит.

Практичне заняття з теми 7. Сучасні тенденції демографічного розвитку

Навчальні цілі: *Знати:* основні тенденції динаміки чисельності населення світу та окремих країн; показники розвитку людського потенціалу в країнах та регіонах світу; *вміти:* давати характеристику основних демографічних процесів у світі; пояснювати причини та фактори демографічних змін на різних територіях світу; обраховувати ВВП і ВНП за методикою ПРООН.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Основні тенденції динаміки чисельності населення світу та окремих країн.
2. Проблема якості населення в соціально-економічному розвитку.
3. Сутність “індексу розвитку людського потенціалу” та підходи до його визначення.
4. Валовий внутрішній і національний продукт
5. Проблема співставлення показників ВВП
6. Середня очікувана тривалість життя в країнах і регіонах світу
7. Проблеми освіти і грамотності населення в окремих країнах і регіонах
8. Яка різниця між ВВП і ВНП ?
9. В чому полягає проблема співставлення вказаних показників між країнами ?
10. Назвіть країни трильйонери за показником ВВП.
11. Розкрийте сутність методики ПРООН розрахунку ІРЛП.
12. Охарактеризуйте місце України та країн сусідів в рейтингу країн за ІРЛП
13. Які країни посідають найвищі а які найнижчі сходинки в рейтингу країн за ІРЛП? Поясніть причини такого положення.

Завдання 1: за даними, що наведено в табл. 6.1., 6.2 розрахувати середній вік усього населення, міського і сільського. Зробити порівняльний аналіз(дидактичні матеріали).

Середній вік населення визначають як середню арифметичну шляхом ділення загального числа людино-років (сума добутків значень віку на чисельність населення у цьому віці) на загальну чисельність населення. Розрахунок проводять також за даними про чисельність населення за віковими групами; тоді значенням віку вважають середину інтервалу.

Завдання 2: обчислити реальний ВВП використовуючи дані таблиці 7.1. (дидактичні матеріали).

Для обрахунку скористатися формулою: реальний ВВП = номінальний ВВП/індекс цін*100%

Практично ці показники використовують під час розрахунків витрат, потрібних для пенсійного забезпечення тощо. Для потреб прикладного аналізу рекомендують порівняння показників за окремими територіями, оскільки відмінності в них бувають значними. Наприклад, у 1993 р. в Україні на 1000 осіб працездатного віку припадало 797 осіб непрацездатного віку, із них 403 дитини та 394 особи пенсійного віку; в

той самий час у Росії на 1000 осіб працездатного віку припадало 771 особа непрацездатного віку, із них 420 дітей і 351 особа пенсійного віку. Ці показники в Таджикистані становили відповідно 1136, 978 та 158 осіб (діти).

2. *Розрізняють дві групи показників: натуральні і вартісні.* Хоча роль перших (фізичних об'ємів чи різних показників, що характеризують чисельність, склад і «якість» робочої сили роботу транспорту, експортно-імпорتنі операції і т. д.) в міжнародних співставленнях дуже висока, а в ряді випадків незамінна, все ж використання їх знижується. Це пов'язано з тим, що НТР сприяла покращенню якості виробленої продукції. Співставлення одних і тих же товарів за якістю практично завжди не на користь країн, що розвиваються, відсталих в технічному відношенні. На якість продукції в даному випадку необхідна серйозна поправка. *Тому в міжнародних співставленнях все частіше застосовують статистику національних рахунків, яка має вартісну природу.*

Із всієї системи національних рахунків найважливішими є два: ВВП і ВНП. Ці показники зробили відносно співставними об'єми виробництва в різних країнах.

Валовий внутрішній продукт (ВВП, англ.: Gross Domestic Product – GDP) – вартість кінцевої продукції галузей виробничої і невиробничої сфер, виробленої протягом року на території даної країни незалежно від національної приналежності господарюючих суб'єктів. Таким чином, це територіальний продукт (в рамках країни). Розрахунок кінцевої продукції виключає повторне врахування сировини, напівфабрикатів, матеріалів, палива, електроенергії і послуг, використаних в процесі її виробництва.

Ринкова вартість усієї виробленої продукції (ВВП) може бути розрахована двома способами.

1. За витратами ($Y=C+G+I+EX$, де Y – ВВП(GDP); C – грошовий вираз придбаних споживчих товарів домогосподарствами; G – грошове вираження державних витрат; I – валові внутрішні інвестиції; EX – експорт).
2. За доходами, також виключаючи перелічені проміжні трансакції, щоб уникнути повторного рахування сировини, напівфабрикатів і т. п. (за даною методикою сумують витрати і платежі, не пов'язані з виплатами доходів + заробітна плата + рентні платежі + відсоток + прибуток).

Другий, близький до ВВП (GDP) показник – ВНП (ВНП, англ.: Gross National Product – GNP). ВНП(GNP) – це сукупна вартість товарів і послуг в усіх сферах економіки країни незалежно від територіального розміщення національних господарських одиниць (в своїй країні чи за кордоном).

Таким чином в показнику ВНП враховуються зовнішні взаємодії. Щоб розрахувати ВНП, до показника ВВП слід додати різницю між прибутками і доходами, отриманими підприємствами і фізичними особами даної країни за кордоном, і прибутками і доходами зарубіжних інвесторів і

іноземних працівників в даній країні. Для більшості країн ця різниця невелика: плюс-мінус 1%.

Проблема співставлення показників ВВП

Дана проблема має два аспекти:

1. Порівняння в часі певних статистичних рядів, обумовлене динамікою цін в зв'язку з процесами інфляції і дефляції.
2. Співставлення показників, зокрема ВВП, між країнами.

Що стосується достовірності порівняння статистичних даних протягом певного періоду часу, то вартість об'ємів виробництва різних років може бути зіставна тільки в тому випадку, коли вартість грошової одиниці не змінюється.

В зв'язку з цим розрізняють *номінальний об'єм ВВП (в поточних цінах)* і *реальний (в зіставних цінах на базовий рік, з яким порівнюється весь статистичний ряд даних)*. Для цього розраховують *індекс цін*, який є мірилом співвідношення між сукупною ціною певного набору товарів, т. зв. «споживчим кошиком», для даного року і сукупною ціною «споживчого кошика» в базовому році.

Після цього метод корекції полягає у врахуванні інфляції і дефляції, що зводиться до наступного:

Реальний ВВП = Номінальний ВВП / Індекс цін (з сотими частками)
* 100%

Співставлення показників ВВП і ВНП між країнами ускладнено тим, що вони не відображають в повній мірі відмінності в якості товарів. До кінця 1960-х років ці два показники економічного потенціалу країн порівнювались через валютні курси (the rate of exchange). Валютний курс – це ціна, що платиться у власній валюті за одиницю іноземної.

Однак обмінні курси валют з часом можуть суттєво змінитися під впливом перш за все кон'юнктурних факторів. Щоб уникнути такої залежності, спільними зусиллями міжнародних організацій була розроблена відносно об'єктивна методика порівняння обсягів виробництва країн світу, що отримала назву *теорії паритету купівельної спроможності, яку остаточно сформулював Г. Кассель* «Вона стверджує, що одиниця любой валюти повинна давати можливість купувати однакову кількість товарів і послуг в будь-якій країні...».

Відповідно теорії ПКС, програми міжнародних співставлень (ПМС), один і той самий товар в різних країнах повинен коштувати однаково. В протилежному випадку відбувалася би зміна курсу валют, а при його невідповідності ПКС, зерно в країні А коштувало би дешевше, ніж в країні Б при перерахунку двох валют. Цим швидко скористалися б підприємці і почали вивозити зерно з країни А в країну Б, в результаті чого протягом певного періоду часу курс вирівнявся би.

В 1998 р. винайдено індекс ПКС «біг-мак» в якості зрозумілого критерію прирівнювання курсів валют.

ПКС «біг-мака» – обмінний курс, відповідно якому гамбургери повинні коштувати однаково в США і в інших країнах. Порівнюючи цей

курс з фактичними курсами, ми отримуємо інформацію про те, наскільки завищена чи занижена ціна тієї чи іншої валюти.

Завдання 3: обчислити індекс ІРЛП за методикою ПРООН в країнах світу (за вибором студента 5 країн). Країни обирати різні за рівнем розвитку (дидактичні матеріали).

Практичне заняття з теми 8. Сучасні демографічні проблеми України

Навчальні цілі: *Знати:* актуальні проблеми сучасної демографічної ситуації в Україні; *вміти:* аналізувати процеси народжуваності, смертності, шлюбності і розлучуваності, міграції в Україні.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Чисельність населення України.
2. Проблема народжуваності в Україні.
3. Проблема малюкової смертності в Україні.
4. Проблема смертності населення в Україні.
5. Середня тривалість життя населення в Україні.
6. Природний приріст.
7. Статевий і віковий склад населення.
8. Шлюбність і сімейний склад населення в Україні.

Завдання 1: охарактеризуйте історичні передумови формування соціокультурного феномену Донбасу.

Завдання 2: проаналізувати та заповніть таблицю 9.1 «Соціально-демографічні втрати України, обумовлені подіями на Донбасі» за наступними показниками: демографічні та міграційні втрати; втрати поселенської мережі; зниження рівня та якості життя; втрати робочих місць; втрати інфраструктури.

Практичне заняття з теми 9. Демографічний аналіз

Навчальні цілі: *Знати:* основні методи демографічного аналізу; *вміти:* здійснювати демографічний аналіз.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Сутність, мета та завдання демографічного аналізу.
2. Основні методичні положення демографічного аналізу, вимоги до демографічної інформації.
3. Основні методи демографічного аналізу – сутність та особливості використання.
4. Поняття демографічних структур населення.
5. Статеві-вікова “піраміда” як засіб вивчення статеві-вікового складу населення.
6. Демографічна сітка в демографічному аналізі.

Завдання 1: поясність ситуацію.

Вихідні дані: виявом диференціації статеві-вікової структури населення є зміни співвідношення чисельності населення різних статей і різних вікових груп. Такі зміни спричинюють певні економіко-

демографічні наслідки, конкретний характер яких зумовлюють специфічні ознаки окремих груп населення.

Завдання 2. описати контури прямого та зворотного зв'язку для демоекономічних взаємодій чинників зайнятості.

Контур зв'язку – це ланцюг залежностей, що пов'язує конкретний чинник з його наслідками.

Пояснити зв'язок чисельності та вікової структури населення з чисельністю трудових ресурсів, працездатного населення та зайнятості. При цьому слід розглянути такі чинники, як рівень трудової активності в осіб різного віку і статі, рівень зайнятості населення працездатного і не працездатного віку, кількість дітей у сім'ї, кон'юнктуру ринку, динаміку інвестицій та приріст робочих місць, рівень цін на споживчі товари, рівень доходів сім'ї тощо.

Завдання 3: за даними табл. 3 (дидактичні матеріали), зробити порівняльний аналіз вікової структури населення за регіонами: згрупувати області, скласти робочу таблицю, описати отримані результати.

Завдання 4: проаналізувати вплив окремих чинників на зміну чисельності населення за віковими групами.

Щоб оцінити ступінь впливу окремих чинників на зміну чисельності населення окремих вікових груп потрібно насамперед встановити величини компонентів, що впливають на зміну чисельності осіб, які належать до певної вікової групи. Цими компонентами є чисельність населення, яке належить до відповідної вікової групи і виходить за її межі, чисельність померлих і обсяг міграційного приросту (відпливу), який припадає на цю групу. Величину перелічених компонентів визначають за даними таблиці 4 (дидактичні матеріали) розрахунку статеві-вікового складу населення.

Практичне заняття з теми 10. Демографічне прогнозування

Навчальні цілі: **Знати:** сутність та завдання демографічного прогнозування; види демографічних прогнозів, їх відмінності; основні методи демографічного прогнозування; **вміти:** складати демографічні прогнози.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Сутність та завдання демографічного прогнозування.
2. Види демографічних прогнозів, їх відмінності.
3. Основні методи демографічного прогнозування.
4. Сутність методу компонент та “пересування віків”.
5. Практичне використання демографічних прогнозів.

Завдання 1: за даними, наведеними в табл. 4.1. (дидактичні матеріали), схарактеризувати перспективи зміни статево-вікової структури населення за основними віковими групами (молодше працездатного, працездатного та старше працездатного віку) через 5, 10 та 15 років за умови, що тенденції відтворення населення буде збережено.

Тобто для розрахунку перспективної чисельності населення використовують лінійну функцію:

$$C_t = C_0 + \Delta t$$

де: C_t і C_0 – чисельність населення в моменти часу 0 і t ;

Δ – абсолютний середньорічний приріст;

t – час в роках.

Наприклад, чисельність населення регіону в 1994 та 2004 р. складала відповідно 2110,2 та 1876,4 тис. осіб. Слід визначити прогнозовану чисельність населення регіону на 01.01.2010 р. за умови, що середньорічні прирости населення в регіоні не змінюватимуться.

Розрахунок середньорічних приростів населення регіону за базовий період: $\Delta_{\text{сер.}} = (1876,4 - 2110,2) : 10 = -23,4$ тис. осіб.

Чисельність населення регіону на 01.01.2010 року становитиме:

$$C_{2010} = x + \Delta t = 1876,4 + (-23,4) \cdot 5 = 1759,4 \text{ тис. осіб.}$$

На практиці такий метод доцільно застосовувати на період не більше ніж 5 років.

Метод “пересування віків”, або метод компонент дає змогу розрахувати як загальну чисельність населення на перспективу, так і розподіл його за статтю та віком.

Сутність методу полягає в тому, що чисельність кожної статтєво-вікової групи щороку переміщується до наступної вікової групи. При цьому вона (чисельність певної вікової групи) спрямована на так званий “коефіцієнт доживання”. Тобто основне методичне завдання полягає в якомого точнішому прогнозуванні динаміки коефіцієнта смертності чоловіків і жінок за однорічними чи п’ятирічними групами.

Приклад розрахунку перспективної чисельності однорічних вікових інтервалів для чоловічого населення:

Вихідні дані: чисельність чоловічого населення в базовому році прогнозу у віці 10 років становила 150 тис. осіб. Протягом року ця чисельність населення зазнає наступних змін: частина населення помирає, частина виїздить за межі даного населеного пункту, а певна кількість прибуде на цю територію. Таким чином, чисельність населення у віці 11 років становитиме: чисельність в базовому році, помножена на коефіцієнт доживання, плюс сальдо міграції.

Коефіцієнт доживання – співвідношення між чисельністю населення, яке дожило до наступної вікової групи та його чисельністю в попередній віковій групі, тобто

$$K_d = C_{x+1} / C_x \text{ де: } K_d \text{ коефіцієнт доживання;}$$

$$C_{x+1} \text{ та } C_x \text{ – чисельність населення у вікових групах } x+1 \text{ та } x.$$

Дані наведено у таблиці смертності.

Процес “переміщення” чисельності населення з однієї вікової групи до наступної здійснюється стільки разів, скільки років складає прогнозований період.

Схематично демографічний прогноз за допомогою “пересування віків” представлено в табл. 4.2. (дидактичні матеріали).

5. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ПО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Обов'язковим елементом успішного засвоєння навчального матеріалу дисципліни «Сучасні демографічні проблеми» є самостійна робота студентів.

Самостійна робота є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від нормованих навчальних занять, тобто лекційних і практичних занять. Основні види самостійної роботи студентів такі:

- вивчення лекційного матеріалу;
- робота з опрацювання та вивчення рекомендованої літератури;
- підготовка до практичних занять;

Опрацювання лекційного матеріалу. Під час підготовки до лекції студент повинен опрацювати матеріал попередньої лекції з використанням підручників та інших джерел літератури. На лекціях висвітлюють тільки основні теоретичні положення та найбільш актуальні проблеми, тому більшість питань виноситься на самостійне опрацювання.

Підготовка до практичних занять. Підготовка до практичних занять розпочинається з опрацювання лекційного матеріалу. У процесі підготовки до практичних занять самостійна робота студентів є обов'язковою частиною навчальної роботи, без якої успішне і якісне засвоєння навчального матеріалу неможливе. Викладач у вступній лекції рекомендує студентам основну і додаткову літературу, а також методичні рекомендації до самостійної роботи та до організації практичних занять з дисципліни. У разі, коли студент не може самостійно розібратися в якомусь питанні, він може отримати консультацію у викладача.

Форми контролю за самостійною роботою: перевірка конспектів, таблиць, картосхем (до 10 б.)

Оцінювання самостійної роботи: «0» – робота не виконана, «1-2» - незадовільно, «2-5» – задовільно, «5-8» – добре, «8-10» – відмінно.

Перелік питань та завдань для самостійної роботи студентів наведений у табл. 5.1.

Таблиця 5.1 - Перелік питань та завдань для самостійної роботи студентів денної форми навчання

Контроль за самостійною роботою відбуватиметься за допомогою бесіди (опитування), письмових відповідей та перевірки конспекту.

Зміст підготовки	Кількість годин
	Денне навчання
ЗМ 1. Демографічні процеси в суспільстві	80
Підготовка до практичного заняття з теми 1. Загальна теорія народонаселення – теоретична основа демографії. Питання: 1. Потенційна демографія – напрямок демографічного аналізу [Б) 6, С.7-11].	8
Підготовка до практичного заняття з теми 2. Історія	8

<p>виникнення і розвитку демографії як науки. Питання:</p> <p>1. Сучасні демографічні дослідження в Україні: головні напрямки розвитку демографічної думки [Б) 2, 30-32].</p>	
<p>Підготовка до практичного заняття з теми 3. Народжуваність, смертність, тривалість життя як визначальна демографічна категорія. Питання:</p> <p>1. Структура соціально-нормативної регуляції репродуктивної поведінки в історичному контексті [Д) 4, С.13-14].</p> <p>2. Як співвідносяться поняття «соціальна політика», «політика населення», «демографічна політика»? [Д) 4, С. 21-22.].</p> <p>3. Самозбережувальна поведінка як фактор продовження життя.</p> <p>4. Вивчення самозбережувальної поведінки в дослідженні факторів тривалості життя [Б) 6, С.106-110].</p>	8
<p>Підготовка до практичного заняття з теми 4. Сім'я як об'єкт демографії. Питання:</p> <p>1. Проблеми молоді сім'ї.</p> <p>2. Концепції, які пояснюють причини масової малодітності в сучасному індустріальному суспільстві.</p> <p>3. Планування сім'ї та світовий демографічний вибух [Д) 6, 82-84].</p>	8
<p>Підготовка до практичного заняття з теми 5. Сучасні міграції населення. Питання:</p> <p>1. Приживаність новоселів.</p> <p>2. Міграція та відтворення населення.</p> <p>3. Молодіжна трудова міграція [Б) 6, С.39-47, 48-52, 81-96; Д) 6, 90].</p>	8
<p>Підготовка до практичного заняття з теми 6. Взаємозв'язок демографічного та соціально-економічного розвитку. Питання:</p> <p>1. Демографічні передумови розвитку трудового потенціалу.</p> <p>2. Демографічні аспекти зайнятості.</p> <p>3. Демографічні аспекти сегментації ринку [Б) 6, С. 76-81].</p>	8
<p>Підготовка до практичного заняття з теми 7. Сучасні демографічні тенденції у світі. Питання:</p> <p>1. Якими методами можна впливати на демографічні процеси? Їх зміст та механізм дії [Б) 6, С.34-39].</p>	8
<p>Підготовка до практичного заняття з теми 8. Сучасні демографічні проблеми України. Питання:</p> <p>1. Демографічний перехід в Україні.</p>	8

2. Всеукраїнський перепис населення 2001 р. [Б) 6, С.101-106].	
<p>Підготовка до практичного заняття з теми 9. Демографічний аналіз. Питання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Побудувати віково-статеву піраміду, здійснити порівняльний аналіз вікової структури населення за районами, однієї із областей України (за вибором студента): описати отримані результати [10]. 	8
<p>Підготовка до практичного заняття з теми 10. Демографічне прогнозування. Питання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Досвід розробки прогнозів населення України [9, с. 31]. 2. Гіпотези варіантів демографічного прогнозу [9, с. 43]. 3. Гіпотези очікуваного рівня народжуваності в Україні [9, с. 43]. 4. Прогноз смертності та очікуваної тривалості життя [9, с. 58]. 5. Прогноз зовнішніх міграцій населення [9, с. 83]. 6. Чисельність та статеві-вікова структура населення України до 2050 р. [9, с. 107]. 	8

Тестові завдання до ЗМ 1 «Демографічні процеси в суспільстві»

Тестові завдання до теми 1: Загальна теорія народонаселення – теоретична основа демографії

1. Поняття “загальна теорія народонаселення” означає:
 - а) окрему науку;
 - б) систему наукових знань;
 - в) теоретичні положення демографії;
 - г) закони розвитку населення.
2. Соціальний рух (соціальна мобільність) означає перехід індивіда:
 - а) з однієї соціальної групи до іншої;
 - б) з однієї професійної групи до іншої;
 - в) з однієї вікової групи до іншої.
3. Поняття “відтворення населення” означає:
 - а) сукупність усіх видів руху населення;
 - б) перевищення народжуваності над смертністю;
 - в) демографічне явище;
 - г) усе правильно.
4. Якість населення характеризують:
 - а) рівнем народжуваності; б) освітнім рівнем;
 - в) міграційним рухом; г) етнічною належністю.
5. Сукупність населення, яке формувалося на певній території протягом століть, називають:
 - а) аборигени; б) автохтонне населення;
 - в) корінне населення; г) усе правильно.
6. Природний рух населення – це:
 - а) сукупність народжень і смертей, які змінюють чисельність населення;
 - б) народження, смерті, шлюби, розлучення;
 - в) рух, що регулюють ззовні.
7. Загальний коефіцієнт народжуваності – це:
 - а) чисельність народжених за рік;
 - б) різниця між кількістю народжених за поточний та попередній роки;
 - в) середня кількість народжених, що припадає на 1000 осіб усього населення певної території;
 - г) відношення кількості народжених за рік до чисельності населення у країні (місті, області, районі тощо).
8. Систему наукових знань, яка дає цілісне уявлення про народонаселення, називають:
 - а) теоретичною демографією;
 - б) системою демографічних наук;
 - в) загальною теорією народонаселення;
 - г) демографією.
9. Індекс “розвитку людського потенціалу” охоплює такі показники:
 - а) середня тривалість життя;
 - б) рівень освіти дорослого населення;

- в) зайнятість населення;
- г) соціальний стан.

10. Закономірний процес кількісних і якісних змін народонаселення, що зумовлюють ускладнення його внутрішніх і зовнішніх зв'язків – це:

- а) якість населення;
- б) рівень освіти дорослого населення;
- в) розвиток народонаселення;
- г) відтворення населення.

11. Просторовий (механічний) рух – це рух

- а) з однієї соціальної групи до іншої;
- б) з однієї професійної групи до іншої;
- в) через кордони тих чи інших територій з метою постійного або тимчасового перебування на новому місці.

12. Загальнометодологічною основою загальної теорії народонаселення є положення:

- а) філософії та політекономії;
- б) соціології і антропології;
- в) політології і географії населення;
- г) усе вірно.

Тестові завдання до теми 2: Історія виникнення і розвитку демографії як науки

1. Його вважають автором терміна “демографія”, що вперше з'явився у назві його книги “Елементи статистики людини, або порівняльна демографія”.

- а) Гійяр (Жан Клод Ашіль); б) Джон Граунт; в) Кетле Ламбер Адольф Жак.

2. Ним було закладено основи вивчення закономірностей смертності та народжуваності:

- а) Гійяр (Жан Клод Ашіль); б) Джон Граунт; в) Кетле Ламбер Адольф Жак.

3. Він уперше розробив основні принципи проведення переписів населення. Автор концепції “середньої людини” як середньостатистичного показника, що характеризує певне суспільство:

- а) Гійяр (Жан Клод Ашіль); б) Джон Граунт; в) Кетле Ламбер Адольф Жак.

4. Розробив загальну теорію народжуваності.

- а) Арсен Жан Луї Дюмон; б) Ю. А. Корчак-Чепурівський; в) Джон Граунт.

5. Обґрунтував ідею “єдиної синтетичної таблиці”, в якій було б зведено результати вивчення інтенсивності та тривалості всіх демографічно важливих явищ та процесів упродовж життя покоління.

- а) Ю. А. Корчак-Чепурівський; б) В. К. Воблий; в) М. В. Птуха.

6. Ним розроблено методики вимірювання впливу смертності в окремих вікових групах на збільшення очікуваної тривалості життя, впливу окремих причин смерті на смертність в працездатному віці, розрахунку темпів зростання чисельності та вікового складу стабілізованого населення

з постійним рівнем міграції, перспективних розрахунків чисельності населення із застосуванням комбінованих таблиць доживання та вікової інтенсивності міграції

і т. ін.

а) Ю. А. Корчак-Чепурівський; б) В. К. Воблий; в) М. В. Птуха.

7. Український економіст і демограф. Досліджував питання відтворення населення в окремих країнах та організацію переписів.

а) Ю. А. Корчак-Чепурівський; б) В. К. Воблий;

в) М. В. Птуха; г) Кетле Ламбер Адольф Жак.

8. У 1853 р. на 1-й сесії Міжнародного статистичного конгресу в Брюсселі запропонував скласти співставну міжнародну номенклатуру хвороб та причин смерті.

а) Гійяр (Жан Клод Ашіль); б) Джон Граунт;

в) Кетле Ламбер Адольф Жак.

9. Одні з перших, відомих нам на сьогодні праць, де мова йде про питання демографії, належать:

а) Платону; б) Страбону; в) Птолемею.

10. Висловив формулу: “Малочисельне населення – ось істинна бідність”:

А) У. Петті; б) А. Сера; в) Т. Мен.

11. У 1806 р. увів поняття “народонаселення”:

а) І.Ф. Герман; б) Г.Ф. Юнкер; в) О.І. Рігельман.

12. Розробив першу в Україні статистичну анкету, яка враховувала кількість міських і сільських мешканців, розподіл їх за заняттями, антропометричні дані тощо. Згідно з цією анкетною вперше обраховувалась кількість осіб жіночої статі:

а) І.Ф. Герман; б) Ф.І. Туманський; в) Д.Пашенко.

Тестові завдання до теми 3: Народжуваність, смертність, тривалість життя як визначальна демографічна категорія

1. Найбільш узагальнена характеристика сучасного рівня смертності в кожному віці – це:

а) очікувана тривалість життя;

б) рівень смертності;

в) рівень смертності по вікових групах.

2. Старіння населення Китаю – прямий наслідок:

а) демографічної політики та зростання тривалості життя;

б) відсутністю хоч трохи значних зовнішніх міграцій;

в) складна процедура розлучення.

3. Сучасний тип смертності зумовлений:

а) зовнішніми чинниками;

б) внутрішніми чинниками.

4. Для оцінки благополуччя суспільства, для визначення рівня соціально-економічного розвитку країни застосовують:

а) рівень смертності; б) рівень дитячої смертності;

в) рівень народжуваності.

5. На сьогодні загальний коефіцієнт смертності найвищий у:
 - а) країнах, що розвиваються; б) розвинених країнах;
 - в) у країнах з перехідною економікою.
6. Головною причиною смертності населення Світу є:
 - а) транспортні катастрофи;
 - б) новоутворення;
 - в) хвороби органів системи кровообігу.
7. Найнижча тривалість життя 33 роки:
 - А) Малаві; Б) Свазіленд; В) Замбія.
8. Найбільша тривалість життя 82 роки:
 - а) Швейцарія; б) Ісландія; в) Японія.
9. Високий рівень життя сприяє народжуваності:
 - а) так; б) ні.
10. Цей коефіцієнт показує, яку кількість дітей народжує в середньому одна жінка за весь репродуктивний період:
 - а) коефіцієнт фертильності;
 - б) сумарний коефіцієнт народжуваності;
 - в) загальний коефіцієнт народжуваності.
11. Для забезпечення простого заміщення поколінь у розвинених країнах, сумарний коефіцієнт народжуваності має бути не менше:
 - а) 3 особи; б) 2,1 особи; в) 2,5 особи.
12. «Демографічний вибух» відбувся у:
 - а) 50-60 рр., ХХ ст.; б) 60-70 рр., ХХ ст.; в) 70-80 рр., ХХ ст..

Тестові завдання до теми 4: Сім'я як об'єкт демографії

1. Сімейний склад населення – це:
 - а) сімейна структура;
 - б) розподіл населення за чисельністю, складом і типами сімей;
 - в) розподіл членів сім'ї за соціально-економічними ознаками;
 - г) усе вірно.
2. Загальний коефіцієнт шлюбності означає:
 - а) відношення числа всіх зареєстрованих шлюбів за певний період до середньої чисельності населення в цей період;
 - б) число шлюбів, зареєстрованих у цей період;
 - в) число шлюбів, зареєстрованих за певний період у розрахунку на 1000 жителів;
 - г) співвідношення числа зареєстрованих шлюбів за два суміжних періоди (роки).
3. Від умов та способу життя залежить:
 - а) сімейний склад; б) розвиток сім'ї; в) міжособистісні стосунки в сім'ї;
 - г) проблеми виховання та становище дитини в сім'ї.
4. Частка тих, хто перебуває в шлюбі, в окремих вікових групах (за даними переписів) – це:
 - а) спеціальний коефіцієнт шлюбності; б) рівень шлюбності;
 - в) рівень шлюбності по вікових групах.

5. Сімейний склад населення визначають розподілом людей за:
 - а) величиною та типами сімей; б) демографічними ознаками;
 - в) соціально-економічними ознаками; г) усе неправильно.
6. Репродуктивна поведінка індивіда – це система дій щодо народження дитини:
 - а) так; б) ні.
7. Демографія досліджує такі функції сім'ї:
 - а) рекреативну; б) репродуктивну; в) виховну; г) господарсько-економічну.
8. Сім'ї поділяють на такі типи:
 - а) повні та неповні; б) прості та складні; в) нуклеарні; г) усе правильно.
9. Шлюбна поведінка – це поведінка людей у зв'язку з:
 - а) укладанням шлюбу; б) народженням дитини; в) припиненням шлюбу;
 - г) усе правильно.
10. Поняття “шлюб” і “сім'я” тотожні:
 - а) так; б) ні.
11. Процес розпаду подружніх пар серед населення унаслідок розірвання шлюбу – це....
 - а) розлучення; б) розлучуваність; в) припиненням шлюбу.
12. Процес утворення шлюбних пар у населенні – це
 - а) шлюбність; б) шлюбний стан; в) шлюбна поведінка.

Тестові завдання до теми 5: Сучасні міграції населення

1. Загальний коефіцієнт рухливості – це:
 - а) відношення числа іммігрантів, які прибули в країну, до середньої чисельності населення цієї країни за певний період (рік);
 - б) середня кількість мігрантів певної території, що припадає на 1000 осіб середньої кількості населення;
 - в) співвідношення чисельності іммігрантів, які прибули в країну, за два суміжних періоди (роки);
 - г) відношення числа іммігрантів, які прибули в країну в звітному періоді, до числа емігрантів, які вибули з цієї країни за той самий період часу.
2. За формою міграційний рух може бути:
 - а) організованим; б) епізодичним; в) етнічним; г) внутрішнім.
3. Епізодичні міграції порівняно з іншими видами є:
 - а) визначальними; б) рівнозначними; в) несуттєвими; г) усе неправильно.
4. Одним з перших дослідників міграційних процесів є:
 - а) французький демограф А. Ландрі;
 - б) російський демограф Д. Валентей;
 - в) німецький демограф В. Лексис;
 - г) англійський учений Є. Г. Равенштейн.
5. Демографічна наука в розвитку міграцій населення виділяє таку кількість етапів:
 - а) п'ять; б) три; в) два; г) усе невірно.
6. В останні роки динаміку міграційного руху населення України визначають:

- а) зміною від'ємного сальдо додатнім;
 - б) істотним зменшенням величини від'ємного сальдо;
 - в) збереженням значної величини від'ємного сальдо;
 - г) збереженням додатного сальдо.
7. Основними причинами вимушеної міграції є:
- а) культурні; б) економічні; в) політичні; г) екологічні.
8. У науковому аналізі процес міграції поділяють на:
- а) три стадії; б) чотири стадії; в) два етапи; г) усе невірно.
9. Концепція «Міграційного переходу» належить:
- а) И. Афанасьєв; б) В. Зелінський; в) О. Власюк.
10. Для країни-експортера міграція робочої сили має:
- а) негативні наслідки; б) позитивні наслідки;
 - в) негативні і позитивні наслідки.
11. Міграція із села в місто. Колонізація нових земель. Збільшення переміщень на великі відстані (часто у формі еміграції). Загальне посилення міграції. Розвиток сезонних міграцій – це
- а) другий етап розвитку міграцій;
 - б) п'ятий етап розвитку міграцій;
 - в) четвертий етап розвитку міграцій;
12. Характерна міжміська міграція переміщення із міста в село. Зберігається міждержавна міграція. Посилення контролю з боку держави – це....
- а) другий етап розвитку міграцій;
 - б) п'ятий етап розвитку міграцій;
 - в) четвертий етап розвитку міграцій.

Тестові завдання до теми 6: Взаємозв'язок демографічного та соціально-економічного розвитку

1. Питання про оптимальну чисельність населення вперше розглянув:
- а) стародавній китайський філософ Конфуцій;
 - б) античний філософ Аристотель;
 - в) англійський учений П. Уелптон;
 - г) французький демограф Ж. Бертильон.
2. Поняття “демографічного переходу” означає:
- а) зміну традиційного типу відтворення населення сучасним;
 - б) перехід від високої смертності до низької;
 - в) зростання рівнів народжуваності;
 - г) зниження смертності та зростання народжуваності.
3. Який з демографічних чинників найбільше впливає на збільшення чисельності працездатного населення:
- а) зростання середньої тривалості життя;
 - б) зростання народжуваності;
 - в) скорочення смертності;
 - г) міграція.

4. Старим населенням, згідно з класифікацією ООН, вважають таке, у віковій структурі якого частка людей віком 65 років і більше перевищує:
а) 7 %; б) 10 %; в) 5 %; г) 20 %.
5. Яка з наведених ознак притаманна традиційному типу відтворення населення:
а) низька смертність;
б) висока народжуваність;
в) велика середня тривалість майбутнього життя;
г) повільне зростання чисельності населення.
6. Формування трудового потенціалу значною мірою залежить від таких демографічних чинників:
а) співвідношення між окремими статеві-віковими групами населення;
б) трудової активності окремих статеві-вікових груп;
в) збільшення середньої тривалості життя;
г) зростання частки міського населення.
7. Основними характеристиками сучасного типу відтворення населення є:
а) висока смертність;
б) коротка середня тривалість майбутнього життя;
в) низька смертність;
г) низька народжуваність.
8. Поняття “демографічний вибух” означає:
а) швидке зростання населення світу;
б) значне зростання народжуваності;
в) зміна якісних характеристик населення;
г) усе правильно.
9. Прихильники точки зору, що вбачали у швидкому збільшенні населення загрозу перенаселення..
а) Т. Мор, Т. Кампанелла; б) Т. Мен, А. Сера; в) Д. Таунсенд, Р. Уоллес.
10. У демографічній науці вивчення взаємозв'язку соціально-економічних та демографічних процесів здійснюються на:
а) макрорівні; б) мікрорівні; в) локальному рівні; г) усі відповіді вірні.
11. Досліджують вплив на демографічні процеси в цілому культурного, політичного та економічного розвитку. Реалізують цей напрям під час розробки економіко-демографічних моделей. Це –
а) макрорівні; б) мікрорівні; в) локальному рівні.
12. Основними факторами, які визначають збільшення кількості населення, А. Сміт називав:
а) кількість залученого населення у галузі промисловості;
б) кількість залученого населення до сільського господарського обробітку землі та ефективність її використання;
в) усі відповіді вірні.

Тестові завдання до теми 7: Сучасні демографічні тенденції у світі

1. Демографічне «старіння знизу» – :

- а) зростання чисельності середньої вікової групи за рахунок збільшення кількості дітей;
- б) внаслідок зниження народжуваності скорочується чисельність дітей;
- в) зростання чисельності старих людей внаслідок зменшення смертності у старшому віці при відносному збільшенні кількості дітей.
2. Демографічна криза виявляється:
- а) у значному погіршенні розвитку населення, яке зумовлює депопуляція;
- б) в абсолютному скороченні чисельності населення;
- в) у старінні населення;
- г) усе неправильно.
3. Першим дослідником якості населення був:
- а) А. Сові; б) Конфуцій; в) Т. Шульц; г) А. Маршалл.
4. Просте відновлення населення, яке характеризується незначним приростом населення або відносно невисоким його абсолютним скороченням, характерно для:
- а) розвинених країн;
- б) країн що розвиваються;
- в) країн з перехідною економікою.
5. Основними характеристиками сучасного типу відтворення населення є:
- а) висока смертність;
- б) коротка середня тривалість майбутнього життя новонароджених;
- в) низька смертність;
- г) низька народжуваність.
6. Якість населення характеризують такими критеріями:
- а) стан здоров'я; б) рівень освіти;
- в) територіальна структура; г) шлюбність.
7. Поняття “демографічний вибух” означає:
- а) швидке зростання населення світу;
- б) значне збільшення народжуваності;
- в) зміни якісних характеристик населення;
- г) усе правильно.
8. “Індекс розвитку людського потенціалу” охоплює такі складові:
- а) середня тривалість життя; б) рівень освіти дорослого населення;
- в) рівень зайнятості; г) соціальний стан.
9. Систематичне зменшення чисельності населення, як правило, внаслідок скорочення народжуваності – це :
- а) демографічне старіння; б) демографічна криза; в) депопуляція.
10. Які показники використовують під час розрахунків витрат, потрібних для пенсійного забезпечення тощо?
- а) відношення кількості дітей, кількості осіб пенсійного віку і їх загальної сукупності до чисельності населення у працездатному віці;
- б) кількість населення країни;
- в) кількість населення працездатного віку;
- г) усі відповіді вірні.

11. За оцінками експертів, до найменш розвинених країн належать ті, індекс людського розвитку яких не перевищує:

а) 0,500; б) 0,650; в) 0,700.

12. Серед основних характеристик якості населення називав стереотипи поведінки, відмову від орієнтації на нестримне збільшення споживання, обмеження кількості населення у країнах, що розвиваються, формуванню та реалізацію здібностей людської особистості:

а) П. Сорокін; б) А. Печчеї; в) А. Совві.

Тестові завдання до теми 8: Сучасні демографічні проблеми України

1. Коефіцієнт міграції населення України становить:

а) 2,25 ‰; б) 3,21 ‰; в) 4,1 ‰.

2. Аналіз статевої структури населення України свідчить про переважання:

а) чоловіків; б) жінок.

3. Рівень смертності в Україні у 2017 році становив:

а) 14,4 ‰ (5-те місце у світі); б) 20,5 ‰ (7-ме місце у світі);
в) 31,1 ‰ (10 місце у світі).

4. Показник постаріння населення в Україні становить:

а) 21,4 р.; б) 23 р.; в) 17,3 р.

5. Де найбільше виражений процес старіння населення і де коефіцієнт смертності перевищує 25 осіб на 1000 осіб:

а) в північно-східних районах Чернігівської та Сумської областей;
б) в північно-західних районах Кіровоградської та Миколаївської областей;
в) у Запорізькій та Рівненській областях.

6. Головною причиною смертності населення України є:

а) транспортні катастрофи; б) новоутворення;
в) хвороби органів системи кровообігу.

7. Яким має бути сумарний коефіцієнт народжуваності в Україні для забезпечення простого відтворення населення?

а) 1,5; б) 1,0; в) 2,0; г) 2,3.

8. Який тип відтворення населення характерний для України?

1) розширений; 2) простий; 3) звужений.

9. Чисельність населення країни 2017 року становила

а) 44,03 млн. осіб.; б) 45,06 млн. осіб.; в) 47,09 млн. осіб.

10. Яке місце за чисельністю у світі займає Україна?

а) 45-те; б) 32-ге; в) 67-ме.

11. Природний приріст населення в Україні складає:

а) -0,41 ‰ (220-те місце у світі);
б) -0,25 ‰ (120 місце у світі);
в) 0,1 ‰ (50 місце у світі).

12. Показник народжуваності населення в Україні у 2017 році становив:

а) 11,0 ‰; б) 10,3 ‰; в) 7,1 ‰.

Тестові завдання до теми 9: Демографічний аналіз

1. Коефіцієнт шлюбності означає:

- а) відношення числа всіх зареєстрованих шлюбів за певний період до середньої чисельності населення за цей період;
- б) число шлюбів, зареєстрованих за певний період;
- в) число шлюбів, зареєстрованих за певний період у розрахунку на 1000 жителів;
- г) співвідношення зареєстрованих шлюбів за два суміжних періоди (роки).

2. Демографічна статистика – це:

- а) сукупність статистичних методів, які використовують у демографічному аналізі;
- б) статистичні дані про населення;
- в) складова у системі демографічних наук;
- г) форма звітності.

3. Для аналізу демографічної поведінки та ставлення населення до різних демографічних подій використовують:

- а) соціологічні методи;
- б) політологічні методи;
- в) демографічні методи.

4. Поперечний аналіз – це:

- а) метод умовної генерації;
- б) вивчення частоти демографічних подій у житті когорти в різні періоди;
- в) метод гіпотетичного покоління;
- г) усе правильно.

5. Тривалість покоління – це:

- а) середній інтервал часу, що розділяє покоління батьків та їхніх дітей;
- б) інтервал часу в 28–30 років;
- в) усе правильно.

6. Поняття “демографічний аналіз” означає:

- а) вивчення частоти демографічних подій у житті когорти в різні періоди;
- б) вивчення частоти демографічних подій у різних когортах в один і той самий календарний період;
- в) метод реального покоління (генерації);
- г) усе правильно.

7. Реальне покоління (реальна генерація) – це:

- а) сукупність ровесників; б) сукупність сучасників;
- в) сукупність однолітків; г) усе правильно

8. Повздовжній аналіз – це:

- а) метод умовної генерації;
- б) метод реального покоління;
- в) метод гіпотетичного покоління;
- г) усе правильно.

9. Гіпотетичну генерацію утворюють:

- а) люди, що живуть одночасно;
- б) сучасники різного віку;
- в) люди, які народилися одночасно;

г) учасники умовної генерації.

10. Демографічні індекси – це:

- а) показники, що характеризують інтенсивність демографічного процесу;
- б) темп зміни чисельності населення протягом певного часу;
- в) показники, що відображають рух демографічних явищ;
- г) метод дослідження демографічних процесів.

11. Статеві-вікова піраміда відображає:

- а) розподіл населення за віком;
- б) загальну чисельність населення;
- в) розподіл населення за віком і статтю;
- г) розподіл населення за віковими групами.

12. Якісний демографічний аналіз залежить від:

- а) підбору конкретних методів та показників;
- б) від обсягу і якості інформації;
- в) усі відповіді вірні.

Тестові завдання до теми 10: Демографічне прогнозування

1. Точність демографічного прогнозу залежить від:

- а) обґрунтованості гіпотез щодо основних складових демографічного прогнозу;
- б) тривалості прогнозованого періоду;
- в) ступеня складності методів, що використовують під час прогнозування;
- г) тривалості розробки прогнозу.

2. Основними напрямками демографічного прогнозування на сучасному етапі є:

- а) глобальний; б) оптимістичний;
- в) регіональний; г) індикативний.

3. Перші перспективні обчислення населення України було виконано:

- а) А. Бориневичем; б) К. Воблим;
- в) Ю. Корчак-Чепурківським; г) О. Русовим.

4. Таблиці смертності – це:

- а) таблиці доживання;
- б) числові моделі смертності;
- в) система взаємопов'язаних показників;
- г) усе невірно.

5. Вивчають реальну ситуацію, виявляють у ній проблемні моменти, збереження яких у майбутньому спричинить поглиблення існуючих та виникнення нових проблем – це..

- а) прогнози попередження; б) аналітичні прогнози;
- в) нормативні прогнози; г) функціональні прогнози.

6. Розробляють конкретні рекомендації з метою досягнення певного бажаного стану демографічних процесів – це

- а) прогнози попередження; б) аналітичні прогнози;
- в) нормативні прогнози; г) функціональні прогнози.

7. Електоральний прогноз – це приклад

- а) прогнозу попередження; б) аналітичного прогнозу;
 - в) нормативного прогнозу; г) функціонального прогнозу.
8. Дає змогу розрахувати як загальну чисельність населення на перспективу, так і розподіл його за статтю та віком – це..
- а) метод “пересування віків”, або метод компонент;
 - б) екстраполяційний метод;
 - в) аналітичний метод.
9. Об’єктом демографічного прогнозування є:
- а) усі відповіді вірні;
 - б) населення та його відтворення;
 - в) віково-статевий склад населення.
10. Систематично демографічні прогнози почали розроблятися в Україні з .
- а) 1963 р.; б) 1975 р.; в) 1983 р..
11. Метод екстраполяції застосовують для:
- а) короткострокового прогнозу;
 - б) середньострокового прогнозу;
 - в) довгострокового прогнозу.
12. Аналітичний характер має:
- а) короткостроковий прогноз;
 - б) середньостроковий прогноз;
 - в) довгостроковий прогноз.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Григор'єва С. В. Основи демографії. Текст лекцій. – Харків НТУ „ХПІ” 2010. – 77 с.
2. Драган О.І. Демографія: [Електронний ресурс]: конспект лекцій для студентів напряму підготовки 6.030505 «Управління персоналом та економіка праці» денної форми навчання / О. І. Драган., Т.І. Тертична. – К.: НУХТ, 2014. – 132 с.
3. Дорошенко Л. С. Демографія: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: МАУП, 2005. – 112 с.: іл. – Бібліогр.: с. 108–110.
4. Махорін Г.Л. Основи демографії. Курс лекцій / Житомир: Вид-во “Волинь”, 2009. – 96 с., таб. 27, рис. 8.
5. Мельник І. Г. Основи демографії: навч.-метод. посіб. / Мельник І. Г.; Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. – Луганськ Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. – 127 с.
6. Муромцева Ю.І. Демографія: Навчальний посібник. К.: Кондор, 2006. – 300 с.
7. Стадник О. Г. Географія населення з основами демографії – Х.: Вид. група «Основа», 2009. – 112 с.: іл., табл. – (Серія «Бібліотека журналу “Географія”», Вип. 8 (68))
8. Харламов М.І. Основи демографії: курс лекцій / М.І. Харламов. – Х.: НУЦЗУ, 2015. – 68 с.
9. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. (колектив авторів)/ за ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е.М. Лібанової. – К.: Український центр соціальних реформ, 2006. – 138 с.
10. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2017 року. Статистичний збірник України за 2017 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://database.ukrcensus.gov.ua>

ДИДАКТИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Змістовий модуль 1: Демографічні процеси в суспільстві

Дидактичні матеріали до практичного заняття з теми 3. Народжуваність, смертність, тривалість життя як визначальна демографічна категорія: **Завдання 2:** співвіднесіть графіки демографічного переходу та типові статеві-вікові піраміди окремих країн.

Зробіть висновки про народжуваність, смертність, природний приріст населення та стадію (фазу) демографічного переходу в цих країнах.

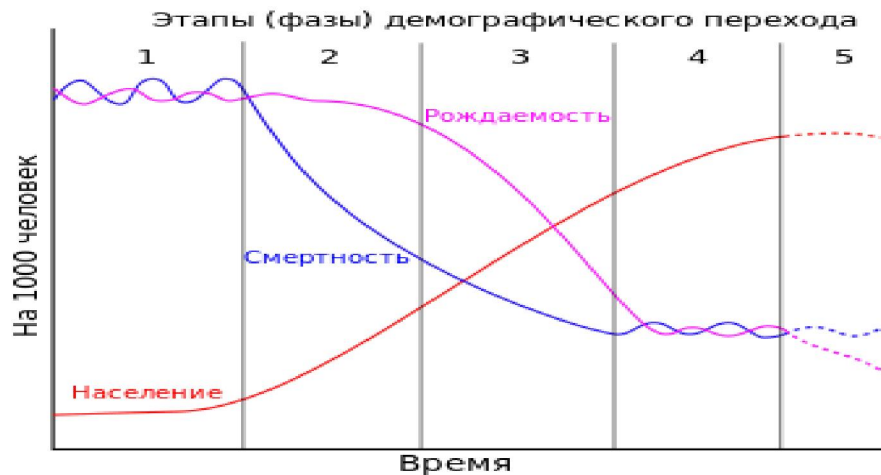

Рис. 2.1. Графіки демографічного переходу

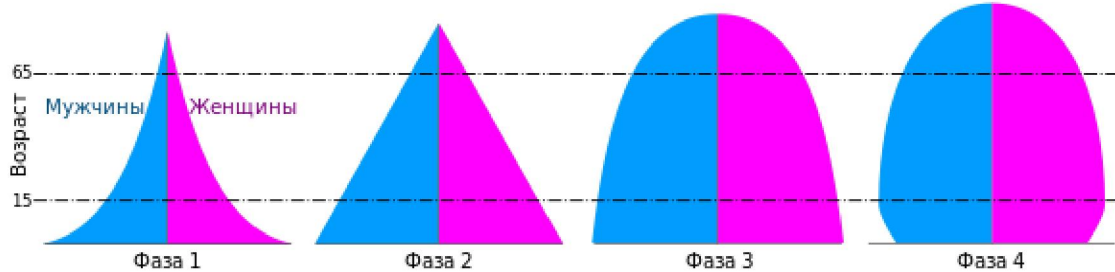

Рис. 2.2. Статеві-вікові піраміди, характерні для різних стадій демографічного переходу.

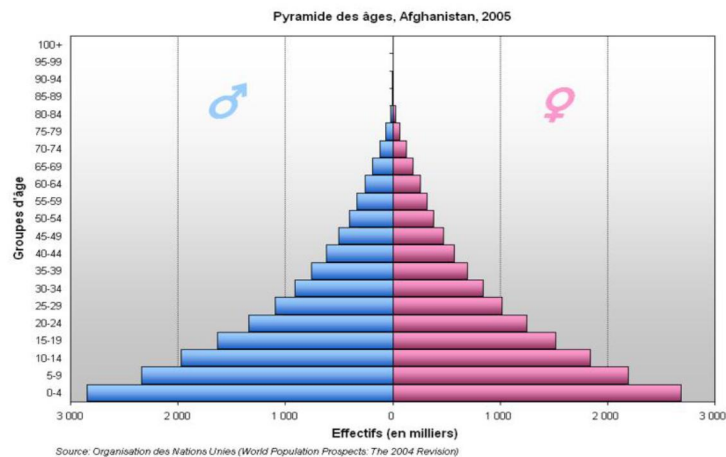

Рис. 2.3 Статеві-вікова піраміда Афганістану

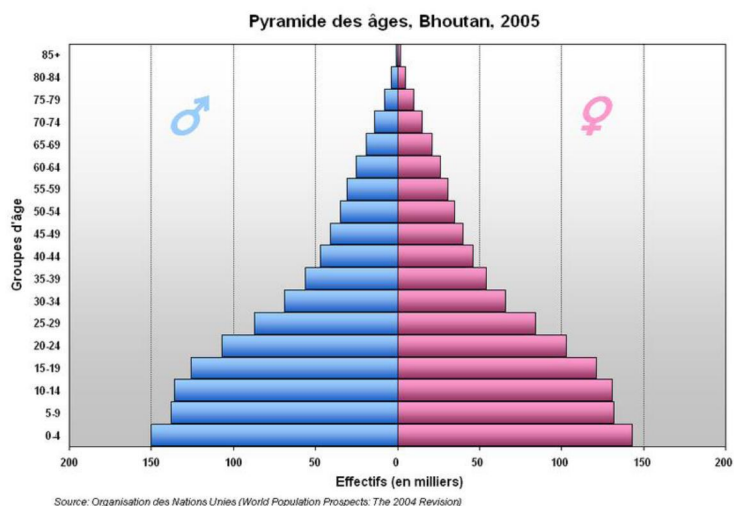

Рис. 2.4 Статеві-вікова піраміда Бутану

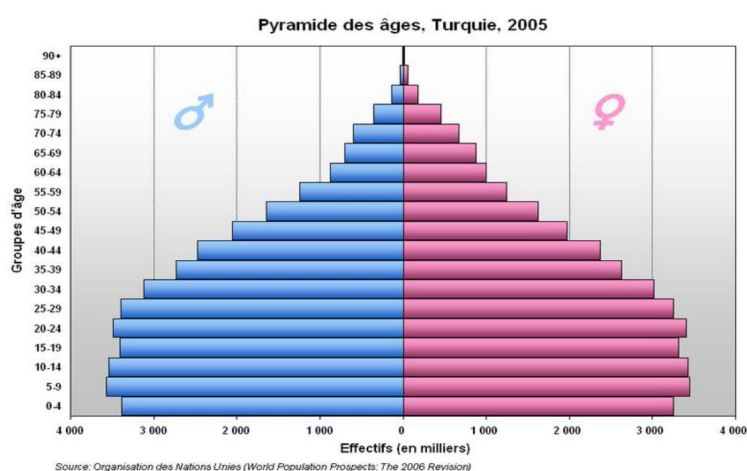

Рис. 2.5 Статеві-вікова піраміда Туреччини

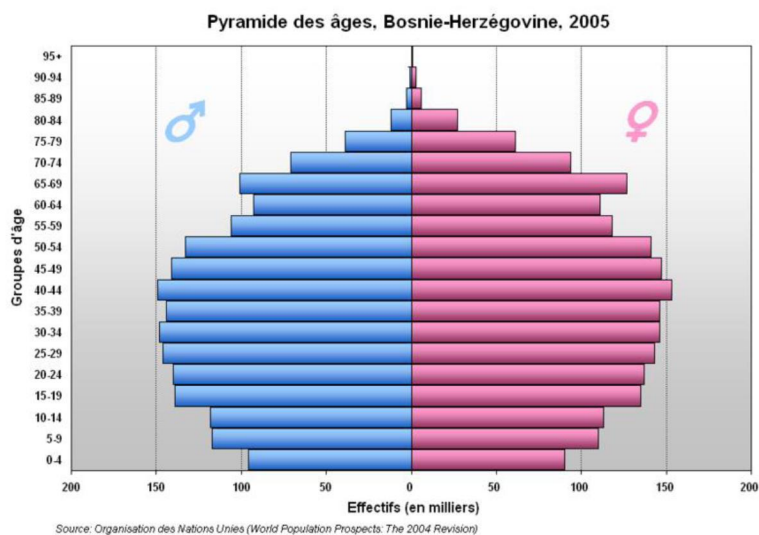

Рис. 2.6 Статеві-вікова піраміда Боснії і Герцеговини

Дидактичні матеріали до практичного заняття з теми 5. Сучасні міграції населення: **Завдання 1:** проаналізувати сучасні міграційні процеси.

Вікова структура мігрантів*

Вік, років	У відсотках до підсумку			
	Прибуло		Вибуло	
	1995	1996	1995	1996
Усього	100	100	100	100
у т. ч. у віці 0–6	6,2	5,2	5,9	5,9
7–13	3,0	2,7	3,3	3,1
14–15	0,8	0,6	0,7	0,7
16–19	19,1	20,8	18,9	19,2

*Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Дидактичні матеріали до практичного заняття з теми 6. Взаємозв'язок демографічного та соціально-економічного розвитку: **Завдання 1:** проаналізуйте Рис.6.1 схему взаємозв'язку демографічних характеристик та економічних категорій. Висновки запишіть у зошит.

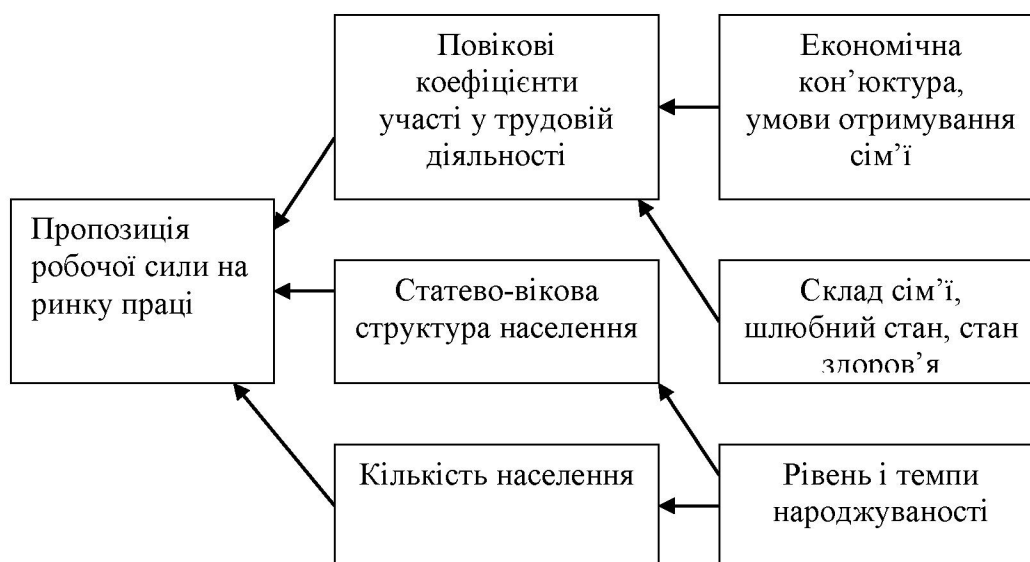

Рис. 6.1. Схема 1.[1, с.51].

Дидактичні матеріали до практичного заняття з теми 7. Сучасні тенденції демографічного розвитку: **Завдання 1:** за даними, що наведено в табл. 7.1., 7.2 розрахувати середній вік усього населення, міського і сільського. Зробити порівняльний аналіз.

Розподіл постійного населення за місцем проживання та віковими групами (на 1 січня 2017 р.)*

Вік (років)	Обидві статі	Чоловіки	Жінки	Обидві статі	Чоловіки	Жінки
	Міські поселення			Сільські поселення		
Усього	29 132 191	13 363 808	15 768 383	13 084 575	6 194 372	6 890 203

у тому числі:						
до 1 року	235 742	121 339	114 403	126 047	64 910	61 137
1	256 702	132 496	124 206	137 614	71 116	66 498
2	264 524	136 360	128 164	144 008	74 610	69 398
3	302 300	155 699	146 601	159 837	82 161	77 676
4	310 886	160 496	150 390	160 313	82 239	78 074
0 - 4	1 370 154	706 390	663 764	727 819	375 036	352 783
5	321 966	166 317	155 649	165 157	84 813	80 344
6	310 584	160 070	150 514	159 718	82 342	77 376
7	307 899	158 761	149 138	157 615	80 941	76 674
8	320 431	165 533	154 898	159 127	82 026	77 101
9	321 391	165 742	155 649	156 083	80 434	75 649
5 - 9	1 582 271	816 423	765 848	797 700	410 556	387 144
10	295 619	152 088	143 531	145 440	74 476	70 964
11	289 611	148 607	141 004	141 276	72 302	68 974
12	268 192	138 151	130 041	130 528	67 156	63 372
13	269 215	138 423	130 792	130 739	66 983	63 756
14	252 626	129 580	123 046	129 300	66 432	62 868
10 - 14	1 375 263	706 849	668 414	677 283	347 349	329 934
15	238 646	122 628	116 018	126 563	65 600	60 963
16	227 135	116 827	110 308	124 258	63 997	60 261
17	233 499	119 061	114 438	128 706	67 125	61 581
18	237 775	121 697	116 078	130 561	67 561	63 000
19	259 367	132 021	127 346	134 133	69 450	64 683
15 - 19	1 196 422	612 234	584 188	644 221	333 733	310 488
20	274 188	140 166	134 022	137 326	71 240	66 086
21	296 758	152 448	144 310	148 965	76 678	72 287
22	307 266	158 250	149 016	157 015	80 561	76 454
23	317 727	163 851	153 876	164 628	84 524	80 104
24	333 053	171 128	161 925	176 584	90 524	86 060
20 - 24	1 528 992	785 843	743 149	784 518	403 527	380 991
25	357 640	182 578	175 062	188 701	97 599	91 102
26	387 203	197 006	190 197	195 594	101 714	93 880
27	411 186	208 245	202 941	199 910	104 457	95 453
28	435 547	219 290	216 257	202 808	106 639	96 169
29	469 136	235 028	234 108	208 225	110 046	98 179
25 - 29	2 060 712	1 042 147	1 018 565	995 238	520 455	474 783
30	485 536	243 008	242 528	213 197	112 854	100 343
31	529 234	263 200	266 034	211 962	113 061	98 901
32	522 000	258 647	263 353	196 508	105 060	91 448
33	551 380	272 492	278 888	182 987	99 160	83 827
34	572 513	289 393	283 120	170 605	85 922	84 683
30 - 34	2 660 663	1 326 740	1 333 923	975 259	516 057	459 202
35	514 250	263 189	251 061	161 281	78 238	83 043
36	485 919	240 512	245 407	167 840	86 307	81 533
37	491 488	241 936	249 552	175 912	91 502	84 410

38	457 140	223 894	233 246	171 833	89 300	82 533
39	451 803	220 162	231 641	172 051	88 278	83 773
35 - 39	2 400 600	1 189 693	1 210 907	848 917	433 625	415 292
40	433 304	210 023	223 281	169 068	85 936	83 132
41	456 874	221 886	234 988	177 182	89 255	87 927
42	442 978	213 167	229 811	177 623	88 912	88 711
43	425 340	204 247	221 093	177 537	88 048	89 489
44	410 646	196 750	213 896	176 494	87 397	89 097
40 - 44	2 169 142	1 046 073	1 123 069	877 904	439 548	438 356
45	422 583	200 777	221 806	181 998	90 231	91 767
46	416 815	197 199	219 616	181 296	90 847	90 449
47	411 306	193 845	217 461	180 522	90 372	90 150
48	372 055	172 929	199 126	170 972	85 350	85 622
49	372 851	171 497	201 354	177 032	88 839	88 193
45 - 49	1 995 610	936 247	1 059 363	891 820	445 639	446 181
50	366 158	166 423	199 735	174 761	87 315	87 446
51	378 284	170 915	207 369	177 504	88 176	89 328
52	379 516	169 805	209 711	169 151	83 433	85 718
53	395 268	175 533	219 735	175 876	85 882	89 994
54	422 150	185 430	236 720	185 067	89 727	95 340
50 - 54	1 941 376	868 106	1 073 270	882 359	434 533	447 826
55	431 738	187 341	244 397	186 644	90 474	96 170
56	449 501	195 232	254 269	189 559	91 021	98 538
57	465 121	200 969	264 152	192 961	91 367	101 594
58	438 449	185 733	252 716	184 941	87 069	97 872
59	434 070	182 095	251 975	179 794	83 903	95 891
55 - 59	2 218 879	951 370	1 267 509	933 899	443 834	490 065
60	409 918	169 603	240 315	172 672	79 561	93 111
61	411 707	168 677	243 030	162 941	73 787	89 154
62	378 240	152 878	225 362	151 872	67 440	84 432
63	387 134	154 665	232 469	152 015	66 309	85 706
64	351 418	137 774	213 644	134 558	58 201	76 357
60 - 64	1 938 417	783 597	1 154 820	774 058	345 298	428 760
65	361 862	140 256	221 606	139 561	58 935	80 626
66	356 042	137 836	218 206	136 974	56 986	79 988
67	348 177	133 550	214 627	133 177	54 296	78 881
68	349 204	130 686	218 518	138 873	54 968	83 905
69	286 498	106 384	180 114	114 153	44 322	69 831
65 - 69	1 701 783	648 712	1 053 071	662 738	269 507	393 231
70	250 315	91 208	159 107	97 430	36 414	61 016
71	238 740	84 917	153 823	91 383	32 660	58 723
72	151 299	52 258	99 041	61 783	21 226	40 557
73	151 182	50 767	100 415	86 290	28 172	58 118

74	131 254	43 693	87 561	76 898	24 353	52 545
70 - 74	922 790	322 843	599 947	413 784	142 825	270 959
75	164 115	53 036	111 079	95 282	29 545	65 737
76	221 477	71 937	149 540	113 527	35 281	78 246
77	214 657	69 071	145 586	113 636	34 091	79 545
78	220 453	66 675	153 778	113 825	33 007	80 818
79	216 223	63 987	152 236	115 078	33 158	81 920
75 - 79	1 036 925	324 706	712 219	551 348	165 082	386 266
80 років і старше	1 032 192	295 835	736 357	645 710	167 768	477 942

*Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2017 року. Статистичний збірник України за 2017 рік. – К., 2017. – С. 344.

Таблиця 7.2.

Розрахунок середнього віку населення

Вік, років	Чисельність населення, осіб	Середина вікового інтервалу	Кількість чоловіко-років (гр.2 x гр. 3)
0–4	110,5	2,5	276,3
5–9	98,7	7,5	740,3
10–14	101,6	12,5	1270,0
15–19	106,1	17,5	1856,8
20–24	113,0	22,5	2542,5
100 років і старше	0,1	103,5*	10,3
Усі вікові групи	1426,0	–	42780,0

Завдання 2: Обчислити реальний ВВП використовуючи дані таблиці 7.1. та дані джерела № 10.

Таблиця 7.3

Рік	Номінальний ВВП, млрд. дол.	Індекс цін, %	Реальний ВВП, млрд. дол.
1970	300	25	
1990	1200	100	
2000	3200	150	
2005			
2010			
2015			
2018			

Дидактичні матеріали до практичного заняття з теми 9. Демографічний аналіз: **Завдання 2:** за даними табл. 9.1, зробити порівняльний аналіз вікової структури населення за регіонами: згрупувати області, скласти робочу таблицю, описати отримані результати.

Таблиця 9.1

**Кількість постійного населення основних вікових груп за регіонами
(на 1 січня 2017 р.)***

Усе населення	Питома вага у загальній чисельності, відсотків				
	населення у віці:				
	0–14 років	0–15 років	0–17 років	15–64 роки	0–14 років
Україна	100,0	15,4	16,2	18,0	68,4
Вінницька	100,0	15,6	16,5	18,4	67,1
Волинська	100,0	19,8	20,8	23,0	67,3
Дніпропетровська	100,0	15,5	16,3	17,8	68,0
Донецька	100,0	12,6	13,2	14,7	68,2
Житомирська	100,0	16,6	17,6	19,5	67,2
Закарпатська	100,0	20,0	21,0	23,3	68,4
Запорізька	100,0	14,6	15,4	16,9	68,5
Івано-Франківська	100,0	17,2	18,2	20,2	68,8
Київська	100,0	16,6	17,4	19,0	68,1
Кіровоградська	100,0	15,2	16,0	17,8	67,1
Луганська	100,0	11,7	12,3	13,8	69,1
Львівська	100,0	16,4	17,4	19,3	69,1
Миколаївська	100,0	15,6	16,4	18,1	68,6
Одеська	100,0	16,8	17,6	19,3	68,0
Полтавська	100,0	14,1	14,9	16,5	68,4
Рівненська	100,0	20,5	21,6	24,0	67,1
Сумська	100,0	13,3	14,0	15,7	69,2
Тернопільська	100,0	16,0	16,9	18,9	68,6
Харківська	100,0	13,7	14,5	15,9	69,9
Херсонська	100,0	16,0	17,0	18,8	68,6
Хмельницька	100,0	15,8	16,7	18,6	67,5
Черкаська	100,0	14,0	14,8	16,5	67,7
Чернівецька	100,0	17,3	18,3	20,4	68,7
Чернігівська	100,0	13,6	14,4	16,1	67,2
м.Київ	100,0	16,0	16,7	18,2	69,8

*Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2017 року. Статистичний збірник України за 2017 рік. – К., 2017. – С. 344.

Завдання 3: проаналізувати вплив окремих чинників на зміну чисельності населення за віковими групами (дидактичні матеріали)

Таблиця 9.2

Розрахунок змін компонентів чисельності населення працездатного віку

Компоненти чисельності населення працездатного віку	1995 р.	1996 р.	Зміни за 1995–1996 рр.
Населення в працездатному віці, тис. осіб	2837,8	2869,3	х

• на початок року	x	x	x
• на кінець року	2869,3	2885,5	x
Приріст загальний	31,5	16,2	-15,3
у тому числі:			
• вступило в працездатний вік (15-річні на початок року)	100,0	89,9	-10,1
• вийшло за межі працездатного віку (59-річні чоловіки і 54 жінки на початок року)	43,6	51,2	+7,6
• померло	9,0	9,3	+0,3
• міграційний вплив	15,9	13,2	-2,7

Дидактичні матеріали до практичного заняття з теми 10. Демографічне прогнозування: **Завдання 1:** за даними, наведеними в табл. 10.2, схарактеризувати перспективи зміни статево-вікової структури населення за основними віковими групами (молодше працездатного, працездатного та старше працездатного віку) через 5, 10 та 15 років за умови, що тенденції відтворення населення буде збережено.

Таблиця 10.2

Статево-вікова структура населення України (на 1 січня 2017 р.)*

Вік (років)	Обидві статі	Чоловіки	Жінки
У сь о г о	42 414 905	19 644 580	22 770 325
у тому числі:			
до 1 року	394 626	203 793	190 833
1	408 645	211 045	197 600
2	462 265	237 929	224 336
3	471 308	242 802	228 506
4	487 231	251 201	236 030
0 - 4	2 224 075	1 146 770	1 077 305
5	470 434	242 467	227 967
6	465 594	239 738	225 856
7	479 645	247 603	232 042
8	477 573	246 238	231 335
9	441 134	226 623	214 511
5 - 9	2 334 380	1 202 669	1 131 711
10	430 964	220 944	210 020
11	398 813	205 363	193 450
12	400 030	205 461	194 569
13	381 977	196 045	185 932
14	365 297	188 298	176 999
10 - 14	1 977 081	1 016 111	960 970
15	351 424	180 859	170 565
16	361 912	185 990	175 922

17	366 734	188 144	178 590
18	391 384	199 959	191 425
19	410 177	210 527	199 650
15 - 19	1 881 631	965 479	916 152
20	445 603	229 118	216 485
21	465 040	239 503	225 537
22	483 244	249 094	234 150
23	510 421	262 233	248 188
24	547 264	280 918	266 346
20 - 24	2 451 572	1 260 866	1 190 706
25	583 565	299 374	284 191
26	611 950	313 398	298 552
27	639 041	326 497	312 544
28	678 228	345 782	332 446
29	699 675	356 606	343 069
25 - 29	3 212 459	1 641 657	1 570 802
30	742 282	377 087	365 195
31	719 665	364 603	355 062
32	735 679	372 641	363 038
33	744 597	376 464	368 133
34	677 042	342 549	334 493
30 - 34	3 619 265	1 833 344	1 785 921
35	655 291	327 960	327 331
36	669 283	334 798	334 485
37	630 860	314 568	316 292
38	625 961	309 988	315 973
39	604 617	297 602	307 015
35 - 39	3 186 012	1 584 916	1 601 096
40	636 361	312 866	323 495
41	623 018	303 838	319 180
42	605 632	294 323	311 309
43	589 869	286 146	303 723
44	607 385	293 019	314 366
40 - 44	3 062 265	1 490 192	1 572 073
45	601 245	290 310	310 935
46	595 107	286 619	308 488
47	546 188	260 553	285 635
48	553 304	262 840	290 464
49	544 798	256 572	288 226
45 - 49	2 840 642	1 356 894	1 483 748
50	559 851	262 022	297 829
51	552 827	256 251	296 576
52	575 882	264 837	311 045
53	612 612	279 060	333 552
54	624 406	282 185	342 221
50 - 54	2 925 578	1 344 355	1 581 223
55	645 368	290 839	354 529
56	665 137	297 343	367 794
57	630 784	278 088	352 696
58	621 818	271 496	350 322

59	590 919	254 987	335 932
55 - 59	3 154 026	1 392 753	1 761 273
60	583 335	248 445	334 890
61	539 060	226 389	312 671
62	548 830	227 425	321 405
63	495 259	202 048	293 211
64	511 901	205 987	305 914
60 - 64	2 678 385	1 110 294	1 568 091
65	504 167	201 870	302 297
66	493 104	195 133	297 971
67	501 467	193 619	307 848
68	412 394	157 589	254 805
69	358 613	133 813	224 800
65 - 69	2 269 745	882 024	1 387 721
70	341 261	123 737	217 524
71	220 501	77 479	143 022
72	247 744	84 158	163 586
73	217 680	72 744	144 936
74	272 273	88 760	183 513
70 - 74	1 299 459	446 878	852 581
75	351 525	114 938	236 587
76	346 812	111 518	235 294
77	355 628	108 821	246 807
78	354 350	106 602	247 748
79	342 829	103 244	239 585
75 - 79	1 751 144	545 123	1 206 021
80 років і старше	1 547 186	424 255	1 122 931

*Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2017 року. Статистичний збірник України за 2017 рік. – К., 2017. – С. 344.

Таблиця 4.2

Схема визначення перспективної чисельності населення за допомогою пересування віків

Вік (років)	Рік прогнозу							
	0	1	2	3	4	5	...	t
0	φ_0^0	φ_0^1	φ_0^2	φ_0^3	φ_0^4	φ_0^5	...	φ_0^t
1	φ_1^0	φ_1^1	φ_1^2	φ_1^3	φ_1^4	φ_1^5	...	φ_1^t
2	φ_2^0	φ_2^1	φ_2^2	φ_2^3	φ_2^4	φ_2^5	...	φ_2^t
3	φ_3^0	φ_3^1	φ_3^2	φ_3^3	φ_3^4	φ_3^5	...	φ_3^t
4	φ_4^0	φ_4^1	φ_4^2	φ_4^3	φ_4^4	φ_4^5	...	φ_4^t
5	φ_5^0	φ_5^1	φ_5^2	φ_5^3	φ_5^4	φ_5^5	...	φ_5^t
...
n	φ_w^0	φ_w^1	φ_w^2	φ_w^3	φ_w^4	φ_w^5	...	φ_w^t

Джерело: Медков В. М. Демографія. — Ростов н/Д, 2002. — С. 326.

Навчально-методичне видання

Укладачі Придеткевич С.С., Матуз О.В.

Методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи з дисципліни «Сучасні демографічні проблеми» (для студентів 3 курсу денної форми навчання за спеціальністю 103 Науки про Землю)

Підп. до друку 28.02.2019 р. Формат 60x84/16
Гарнітура Century Schoobook. Папір офсетний.
Друк офсетний. Умов. друк. арк. 2,0
Тираж 30 примірників
Замовлення № 203